

УДК 81'16(045)

Г. Г. Морєва
Г. О. Кожухова

ДО ПИТАННЯ ПРО ЛІНГВІСТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРИБЛИЗНОСТІ

У статті проаналізовано історію вивчення категорії приблизності у філософії, логіці, лінгвістиці. Описано напрямки, в межах яких досліджується дана категорія. Звернено увагу на особливості категорійно-поняттєвого апарату, предмет і об'єкт дослідження категорії приблизності. Охарактеризовано специфіку лінгвістичних сфер, тісно пов'язаних із категорією, яка досліджується.

Ключові слова: *приблизність / апроксимація, апроксиматори, категорія кількості, нечіткі множини, кількісна оцінка, інтермова / апроксимативна система.*

Будь-яка наука, і лінгвістика в першу чергу, під час визначення свого об'єкту керується усіма філософськими категоріями, які є результатом пізнання ознак об'єктивного світу.

Якість, кількість, простір, час, причина, наслідок та ін. належать до універсальних категорій, в основі яких лежить реальна дійсність в усій своїй різноманітності, що знаходить відображення в мові. Лінгвістичні аспекти цих та інших філософських категорій неодноразово ставали об'єктом вивчення О. Єсперсена, І. І. Мещанінова, В. З. Панфілова, З. Я. Тураєвої, Л. Д. Чеснокової, П. В. Чеснокова, С. О. Швачко та інших і, відповідно, по-різному представлялися в їхніх концепціях.

Одна з найбільш досліджених філософських категорій – категорія кількості, яка вивчалася, зокрема, у минулому столітті «ширше та інтенсивніше, ніж інші понятійні (розумові) категорії. Це пов'язано не тільки зі зростаючою цінністю інформації про кількість, але і з новаторськими ідеями в лінгвістичному трактуванні теми, що привело до розширення її предметної сфери» [4, с. 345–346]. Новаторство, на нашу думку, полягає у підвищеному інтересі до вивчення категорії приблизності (апроксимації) [5], інтенсивне вивчення якої почалося у другій половині ХХ ст. після опублікування у 1965 році статті американського вченого Лотфі А. Заде «Fuzzy Sets» [7]. Таким чином, **актуальність** проблеми обумовлена універсальністю категорії приблизності.

Метою дослідження є спроба лінгвістичного осмислення логіко-філософської категорії приблизності. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виявити сутність приблизності як логіко-філософської категорії та екстраполювати її відносно мовних факторів; 2) окреслити коло мовних рівнів та мовних засобів вираження приблизності, тобто так званих апроксиматорів; 3) з'ясувати можливість застосування окремих теоретичних положень лінгвістичної теорії апроксимації у практичній діяльності людини; 4) намітити «білі плями» проблеми, що розглядається, та перспективи її подальшого дослідження.

Як це часто буває в науці, відносно нові проблеми мають глибоке історичне коріння і вже вивчалися у той чи інший період розвитку наукової думки. Сказане повною мірою стосується категорії приблизності, у вивченні якої спостерігалися підйоми і спади, до того ж періоди підйому були менш тривалими, ніж періоди спаду.

В основі вивчення розмитості кількості лежить одне із суперечливих питань давньогрецької філософії «Що є купа?» [7, с. 60]. Йдеться про одну з апорій мегарської філософської школи (III ст. до н.е.). Мегарики сформулювали апорію «купа»: одна зернина ще не купа, додавши до неї ще одну, ми не отримаємо купи, отже, купа зерна неможлива. Проте ця ідея має ще більш давнє походження – це просто варіант «Пшонного зерна» Зенона Елейського (V ст. до н.е.), який представляє апорію проти чуттєвого сприйняття [5].

Оскільки через тисячоліття активним вивченням категорії приблизності в першу чергу зайнялися математики і логіки, вони і дали перше словникове визначення цій категорії: «Апроксимація (лат. *approximare* – наближатися) – приблизне вираження будь-яких величин через інші, простіші і відоміші величини» [3, с. 41]. Приблизність, нечіткість, розмитість проявляються в усіх сферах життя і діяльності людини, їх осмислення притаманне власне розумовому процесу.

Найяскравіше, на нашу думку, сутність приблизності відтворена у статті відомого американського лінгвіста Дж. Остіна. Він пише, що, як правило, у стандартній ситуації більшість людей практично завжди сприймає той чи інший колір (наприклад, червоний) і кожний може сказати, чи сумно йому, за винятком рідкісних, суто специфічних випадків. Спеціаліст із фарбування тканин чи модельєр визначають колір з максимальною точністю (з таким освітленням – колір резеди або шоколадний колір): «У більшості випадків ми можемо бути повністю або цілком упевнені, а якщо такої впевненості немає, ми вдаємося до *приблизних* описів відчуттів: приблизність опису і впевненість знаходяться у взаємозалежності. Але якою б не була у кожному випадку точність опису, в усіх цих судженнях фіксуються власні відчуття суб'єкта» [10, с. 69].

Як показують логіко-математичні дослідження, «у безлічі практичних ситуацій людина нерідко опиняється в ролі піддослідного, від якого вимагається оцінка тієї чи іншої величини. Але людина, ймовірно, не здатна сформулювати своє кількісне враження у вигляді оцінного числа» [6, с. 42]. При цьому виникають труднощі: з одного боку, необхідність кількісної оцінки, з іншого – відчуття кількості як безлічі чисел. Це від людини не вимагає однозначної відповіді, вона вдається до використання великої кількості «формулювань» типу *something like, probably, presque, une sorte de, quelque chose dans le genre de, fast, ungefähr* тощо, які і визначають кількість: приблизну, невизначену, граничну. Вибір певного формулювання, як правило, пов'язаний з суб'єктивним відчуттям «доречності, справедливості, прийнятності тієї чи іншої точки шкали як однозначної оцінки даної властивості об'єкта» [6, с. 43].

Слідом за математиками та кібернетиками проблемами апроксимації (приблизності) зацікавилися лінгвісти, оскільки в мові за допомогою розумових процесів відтворюються усі сторони буття і людської діяльності, зокрема і кількість, яка лежить в основі поняття приблизності.

Під лінгвістичною апроксимацією, на відміну від логічної, розуміють семантичний процес оказіональної модифікації значення слова, в результаті якого має місце часткова актуалізація мовного знаку [13, с. 4].

Категорія приблизності (апроксимації) походить із категорій якості та кількості – найскладніших категорій діалектики [12] і може бути віднесена до загальномовних категорій тому, що вона «реалізується на усіх значимих рівнях мови, починаючи зі слова і закінчуючи реченням і текстом» [13, с. 1]. Це система різнорівневих мовних одиниць.

Тривалий час лексичні одиниці зі значенням приблизності називалися номінаціями приблизності (НП), приблизними номінаціями (ПН), операторами приблизності, апроксимативами, поки, нарешті, термін «апроксиматори» міцно не закріпився в лінгвістичних працях (детально див. [5]).

Апроксиматори не існують незалежно від конкретного висловлювання, а функціонують у його межах, взаємодіючи з його семантикою як у денотативному (номінативному), так і модально-комунікативному аспектах. Апроксимація має свій план змісту, тобто загальне значення «приблизності», і план вираження – різні за природою і рівнем засоби мови, які по-різному відтворюють поняття приблизності:

- морфеми: суфікси, напр. **рос.** *красноватый*, **укр.** *червонуватий*, **англ.** *-like, -ish*, і префікси, напр. **рос.** *околополитические тусовки*, **укр.** *квазінауковий*;

- слова, напр.: **рос.** *почти, около, приблизительно*; **укр.** *майже, біля, приблизно*; **франц.** *presque, environ, à peu près*; **англ.** *almost, nearly*;

- словосполучення, напр.: **англ.** *in a way, so to speak, more or less*; **франц.** *pour ainsi dire*, **рос.** *то, что я назвал бы...*;

- лексико-синтаксичні конструкції, напр., **рос.** *то ли дождь, то ли снег*; **франц.** *dans une certaine mesure*;

- надфразові єдності і текст. Крім того, приблизність може виражатися інтонаційно (у письмовій мові орфографічно), а також імпліцитно [5; 9; 13].

Таке широке різномірне відтворення апроксимації свідчить про високу комунікативну значимість досліджуваної категорії і важливість її лінгвістичного вивчення. У реальному світі все точно, витоки приблизності лежать у свідомості мовця (план змісту), відтворюються в мові (план вираження) і в мовленні (функціональний план). Мовні групи мають достатню кількість засобів, які дозволяють мовцю варіювати ступінь актуалізації висловлювання відповідно до його знань, намірів, реалій дійсності, оскільки мислення «вторинне відносно до об'єктивного світу» [12, с. 14].

Апроксиматори, утворюючи поняттєве (функціонально-семантичне) поле у будь-якій мові, відіграють важливу роль у процесі обміну думками.

Апроксимативність, як правило, присутня там, де потрібно проводити порівняння, наприклад, під час вивчення іноземної мови, коли факти однієї мови намагаються пояснити за допомогою фактів іншої, зокрема, особливості іноземної мови пояснюються за допомогою фактів рідної мови. На ці ідеї натрапляємо у роботах зарубіжних компаративістів, наприклад, у роботі [11].

Сучасна лінгводидактика основною метою навчання вважає формування в учня комунікативної компетенції, яка забезпечує спілкування іноземною мовою. Для того, щоб була можливою адекватна комунікація, «необхідне засвоєння основних елементів того комплексу знань про культуру країни, який є надбанням більшості носіїв мови» [1, с. 91]. А для забезпечення адекватної комунікації її учасники мають володіти елементами, які вважаються носіями мови «само собою зрозумілими» і «усім відомими» [1, с. 91], такими, на нашу думку, є апроксиматори.

Із аналізу помилок і спершу тільки як емпірична категорія для контрастивного порівняння з'явилися теорії, відповідно до яких у процесі вивчення іноземної мови формуються «проміжні мови» – «інтермови», або «апроксимативні системи» між рідною й іноземною мовою. Сигналами цих «інтермов» вважають певні (систематичні) помилки, які роблять учні і які зовсім не залежать від конкретної рідної мови.

Із систематичних помилок учнів можна реконструювати їхні знання мови на даному етапі, їхню перехідну компетенцію, їхню «інтермову». Систематичні помилки учня важливі для вчителя (який з їхньою допомогою дізнається, наскільки учень досяг своєї мети), для лінгвіста (який завдяки цьому отримує відомості про те, як відбувається оволодіння мовою) і для учня (який перевіряє свої гіпотези про мову, що вивчає). Таким чином, ситуація контакту під час опанування іноземної мови не може бути вичерпно описана тільки на основі мови-мети і вихідної мови, необхідно враховувати і апроксимативну систему учня, тобто систему, яка реально застосовується учнем, коли він намагається використовувати мову-мету [11].

Відоме французьке прислів'я свідчить: «*Presque et quasi empêchent de mentir*» – «*Майже і ніби не дозволяють збрехати*» (переклад наш. – Г. М.). Видатний учений О. М. Пешковський стверджує: «Уся справа у цих *майже і ніби*, на яких ґрунтується грамати́ка» [8, с. 132], оскільки грамати́ка кожної національної мови виростає не тільки із загальних структурних протиставлень, «але із плоті власне мови, де відтінки і нюанси (усі ці *майже і ніби*) не менш суттєві, ніж різкі і грубі розмежування» [2, с. 360].

Вивчення лінгвістичної апроксимації і апроксиматорів має не тільки велике теоретичне, а й практичне значення. Якщо мовець у рідній мові неминуче вдається до нечітких найменувань у зв'язку з тими чи іншими труднощами, то для того, хто говорить іноземною мовою, ця проблема набуває особливого значення. Знання слів приблизності, найбільш типових апроксиматорів даної мови необхідне для адекватного оформлення висловлювання іноземною мовою.

Завдяки знанню таких слів приблизності може бути успішніше реалізована мета комунікації, оскільки апроксиматори – це саме ті елементи, які вважаються носіями мови «само собою зрозумілими» і «усім відомими».

Досліджене явище, безумовно, заслуговує на пильну увагу і глибоке вивчення з боку лінгвістів: комунікативно-прагматичні, стилістичні, лінгводидактичні аспекти приблизності, як і раніше, залишаються поза увагою дослідників.

Список використаної літератури

1. Борисова М. А. К вопросу о расхождении грамматических категорий в разных языковых культурах / М. А. Борисова // Вестник Московского университета. Сер. 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – № 4. – С. 91–103 ; Borisova M. A. K voprosu o raskhozhdeniyakh grammaticheskikh kategoriy v raznykh yazykovykh kulturakh / M. A. Borisova // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 19 : Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya. – 2003. – № 4. – S. 91–103.

2. Будагов Р. А. Постановка эксперимента в «Русском синтаксисе» А. М. Пешковского // Будагов Р. А. Человек и его язык / Р. А. Будагов. – 2-е изд., расшир. – Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1976. – С. 356–362 ; Budagov R. A. Postanovka eksperimeta v «Russkom sintaksise» A. M. Peshkovskogo // Budagov R. A. Chelovek i ego yazyk / R. A. Budagov. – 2-e izd., rasshir. – Moskva : Izd-vo Mosk. gos. un-ta, 1976. – S. 356–362.

3. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – Москва : Наука, 1971. – 656 с. ; Kondakov N. I. Logicheskiy slovar / N. I. Kondakov. – Moskva : Nauka, 1971. – 656 s.

4. Мечковская Н. Грамматическая категория числа и выражение количества в русском языке / Н. Мечковская // Sonderdruck aus Quantität und Graduierung als kognitiv-

semantische Kategorien / herausgegeben von H. Jachnow, B. Norman und A. E. Suprun ; unter Mitarbeit von T. Drechsler, Z. Idrizović. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2001. – S. 339–380 ; Mechkovskaya N. Grammaticheskaya kategoriya chisla i vyrazhenie kolichestva v russkom yazyke / N. Mechkovskaya // Sonderdruck aus Quantität und Graduierung als kognitiv-semantische Kategorien / herausgegeben von H. Jachnow, B. Norman und A. E. Suprun ; unter Mitarbeit von T. Drechsler, Z. Idrizović. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2001. – S. 339–380.

5. Морєва Г. Г. Структурно-семантичні особливості апроксиматорів сучасної французької мови (у зіставленні з українською) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 / Галина Гергіївна Морєва ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2000. – 22 с. ; Morieva H. H. Strukturno-semantychni osoblyvosti aproksymatoriv suchasnoi frantsuzkoi movy (u zistavlenni z ukrainskoiu) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.17 / Halyna Herhiivna Morieva ; Donetskyi natsionalnyi un-t. – Donetsk, 2000. – 22 s.

6. Науменко Н. И. Понятие значения размытого количества, передаваемого именем числительным количественным / Н. И. Науменко // Функциональные особенности лексических единиц : сб. науч. тр. – Краснодар, 1979. – Вып. 3. – С. 38–46 ; Naumenko N. I. Ponyatie znacheniya razmytogo kolichestva, peredavaемого imenem chislitelnyim kolichestvennym / N. I. Naumenko // Funktsionalnye osobennosti leksicheskikh edinit : sb. nauch. tr. – Krasnodar, 1979. – Вып. 3. – С. 38–46.

7. Орлов А. Математика нечеткости / А. Орлов // Наука и жизнь. – 1982. – № 7. – С. 60–67 ; Orlov A. Matematika nechetskosti / A. Orlov // Nauka i zhizn. – 1982. – № 7. – С. 60–67.

8. Остин Дж. Чужое сознание / Дж. Остин // Философия, логика, язык. – Москва : Прогресс, 1987. – С. 48–95 ; Ostin Dzh. Chuzhoe soznanie / Dzh. Ostin // Filosofiya, logika, yazyk. – Moskva : Progress, 1987. – С. 48–95.

9. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – 7-е изд. – Москва : Учпедгиз, 1956. – 511 с. ; Peshkovskiy A. M. Russkiy sintaksis v nauchnom osveshchenii / A. M. Peshkovskiy. – 7-e izd. – Moskva : Uchpedgiz, 1956. – 511 s.

10. Сахно С. Л. Приблизительные номинации современного французского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Сергей Львович Сахно ; АН СССР, Ин-т языкознания. – Москва, 1983. – 16 с. ; Sakhno S. L. Priblizitelnye nominatsii sovremennogo frantsuzskogo yazyka : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 / Sergey Lvovich Sakhno ; AN SSSR, In-t yazykoznaniiya. – Moskva, 1983. – 16 s.

11. Хельбиг Г. Языкознание – сопоставление – преподавание иностранных языков / Г. Хельбиг // Новое в зарубежной лингвистике. – Москва : Прогресс, 1989. – Вып. XXV : Контрастивная лингвистика. – С. 307–326 ; Khelbig G. Yazykoznanie – sopostavlenie – prepodavanie inostrannykh yazykov / G. Khelbig // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. – Moskva : Progress, 1989. – Вып. XXV : Kontrastivnaya lingvistika. – С. 307–326.

12. Чеснокова Л. Д. Категория количества и способы ее выражения в современном русском языке / Л. Д. Чеснокова. – Таганрог : Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та, 1992. – 178 с. ; Chesnokova L. D. Kategoriya kolichestva i sposoby ee vyrazheniya v sovremennom russkom yazyke / L. D. Chesnokova. – Taganrog : Izd-vo Taganrog. gos. ped. in-ta, 1992. – 178 s.

13. Шкот И. Л. Апроксиматоры в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Игорь Леонидович Шкот ; Мос. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – Москва, 1990. – 23 с. ; Shkot I. L. Aproksimatory v sovremennom

angliyskom yazyke : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Igor Leonidovich Shkot ; Mos. in-t inostr. yaz. im. Morisa Toreza. – Moskva, 1990. – 23 s.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2018.

H. Moreva

H. Kozhukhova

ON THE PROBLEM OF LINGUISTIC PERCEPTION OF APPROXIMATION

The present article deals with approximate way of nomination, i.e. inexact designation of objects and phenomena of surrounding reality in the process of communication.

The aim of the present research is an attempt to study linguistic perception of approximation, which becomes possible due to fulfillment of the following steps, such as, for example: determination of the essence of approximation as a cognitive category and its extrapolation upon linguistic factors; analysis of approximators – means that express approximation – on different linguistic levels; and the possibility of practical application of certain theoretical postulates.

As a result, the relevance of the research is determined by the universal nature of approximation grounded in the sphere of mentality, connected with an incompleteness and inaccuracy of human knowledge and representing itself as a display of the form of objective reality reflexion.

The fact that approximation, blur, reveals itself in all the spheres of human life and activity and that its understanding is an inherent feature of human cognition is indisputable. In reality everything is definite, approximation stems from the speaker's mind (the plane of content), is reflected in the language (the plane of expression) and in speech (functional plane).

Approximation originates from such categories as quality and quantity and it can be regarded as one of the common language categories since it is actualized at all significant language levels from the word to the sentence and the text. Approximation has its plane of content, namely the general meaning of approximation, and its plane of expression – language means that are of a different nature and level, and which reflect the notion «approximation» differently.

Lexical units with the meaning of approximation are called approximators. Approximators do not exist independently of a particular utterance, rather they function as part of it, interacting with its semantics both in the denotative (nominative) and in the modal communicative aspect. They form a conceptual (functional-semantic) field in any language and play an important role in the process of exchanging thoughts, in the first place when there is a need to make a comparison, in particular while teaching foreign languages.

If a person, speaking his native language inevitably resorts to using ambiguous names due to certain difficulties, for a person speaking a foreign language this problem takes on special significance. Knowing the most common approximators of a certain language is necessary for making an adequate utterance in a foreign language, which helps achieve the purpose of the communication successfully.

Key words: *approximation, approximators, the category of quantity, fuzzy sets, quantitative evaluation, interlanguage / the approximative system.*